

TÓTH FERENC

HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Aetas 40. évf. 2025. 2. szám, 200–203.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.2.200-203

www.aetas.hu

Szobrot Rákóczinak

Kincses Katalin Mária: A Rákóczi-kultusz első szobrai. Budapest: Gondolat kiadó, 2021. 376 oldal

Kevés olyan magyar történelmi személyiségünk van, akinek olyan sok köztéri emlékhelye lenne, mint II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek. Alig létezik olyan magyar település, ahol ne őrizné emlékét egy tér, utca vagy intézmény neve. Rákóczi személyiségét legjobban mégis a róla alkotott köztéri és beltéri szobrok jelenítik meg az ott lakók számára. Kincses Katalin Mária legújabb kötetében a Rákóczi emlékének emelt szobrok hőskorának történetét mutatja be. A mű bevezetőjében a szerző a Nietzsche által megfogalmazott monumentális történetírás gondolatából kiindulva mutat rá II. Rákóczi Ferenc emlékezeti kultuszának máig ható átfogó nemzeti jellegére. A könyv az „első” Kárpát-medencében felállított Rákóczi-szobrok történetét vizsgálja. E kategóriába tartoznak az első beltéri mellszobor, az első beltéri lovas szobor, az első monumentális, ám soha fel nem állított kültéri lovas szobor, az első funkcionális emlékmű papíron maradt tervei, valamint az első megvalósult emlékmű csakúgy, mint az első figurális kuruc emlékmű, illetve az első felvidéki köztéri mellszobor, valamint az első erdélyi és délvidéki egész alakos szobrok, az első lovas Rákóczi-szobor és az első budapesti lovas szobor. A téma a Rákóczi-kultusz kialakulásának időszakába vezet vissza minket, amikor a rodostói bujdosók földi maradványainak megtalálása után Thaly Kálmán vezetésével valóságos nemzeti mozgalom indult a hamvak hazaszállítása és méltó mó-

don való eltemetése érdekében. A terv végül 1906-ban valósulhatott meg, amikor ünnepélyes keretek között hazaszállították Rákóczi és bujdosótársai, valamint Thököly Imre és Zrínyi Ilona hamvait. A Rákóczi-kultusz ebben az időszakban érte el tetőfokát, és nem véletlenül kezdődött ekkor a fejedelem emlékét őrző szobrok állításának széles körű mozgalma is.

A szerző módszertani kérdéseket taglaló fejezetében hivatkozik a francia Pierre Nora nevéhez fűződő, a nemzetközi történetírásban valóságos irányzatot elindító „történelmi emlékezet helyei” (*lieux de mémoire*) fogalomra, valamint a német Wolfgang Schmale munkásságára, amelyek a téma kutatásának legfontosabb alapvetéseinek tekinthetők. Ezen túl Kincses Katalin Mária kiemeli a fontosabb hazai irodalomtörténeti, politikatörténeti és kultusztörténeti kutatásokat, és végezetül természetesen a Rákóczi-kultusz kialakulásának történetét is összefoglalja az olvasók számára. A történetírói ambíciók mellett a szerző rámutat a téma korabeli aktuálpolitikai jelentőségére, amelyet elsősorban a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt tevékenységével magyaráz. A fejezet végén az olvasó részletesen megismerheti a főbb korabeli művészeti irányzatokat, amelyek stílusjegyei megfigyelhetők a vizsgált szobrokon. Kincses Katalin Mária nagy hangsúlyt fektet a fontosabb szobrászművészek, mint például Izsó Vilmos, Stróbl Alajos, Zala György, Huszár Adolf és Beck Ö. Fülöp munkásságára. Külön részt szentel a történelmi hitelesség kérdésének, amelynek legeredetibb forrásait, például Daniel Warou

érmeit vagy Mányoki Ádám portréit a kötet illusztrációiként is megjeleníti.

A következő fejezetben az első beltéri Rákóczi-szobrok kapnak helyet, amelyek egy-egy közintézmény vagy köztestület számára vagy felkérésére készültek. Itt Izsó Miklós 1870-es években készült, politikai áthallásoktól sem mentes, Rákóczit idealizáló módon ábrázoló két szobrával kezd a szerző. Az első a Nemzeti Múzeum díszlépcsőházának galériájára készült, a másik a fejedelem egy kis méretű arcképe. Ezeket sokkal inkább az idealisztikus ábrázolási mód, mint a történelmi hitelesség jellemzi. A jóval később, a millenniumi ünnepségek alkalmából született, Vasadi Ferenc keze munkáját dicsérő beltéri Rákóczi-lovasszobor már több részletében őrzi számos korabeli Rákóczi-ábrázolás (Mányoki Ádám festménye és a Le Noble-féle 1707-es emlékirat metszete) jegyét. A századfordulón kicsúcsosodó Rákóczi-kultusz egyik fontos műtárgyi emléke volt Damkó József Rákóczit ábrázoló mellszobra, amelyet sorozatgyártásra szántak, hogy a Nagyságos Fejedelem tisztelete eljusson a magyar családok otthonába is. E szobor keletkezését a szerző szerint elsősorban Daniel Warou egyik 1705-ös emlékérmének portréja ihlette. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az 1870-es és 1900-as évek között elkészült és e fejezetben bemutatott beltéri Rákóczi-szobrok felállítása valóságos laboratóriumi előkészítő munkát jelentett, és számos mintákat nyújtott a kötet későbbi részeiben görcső alá kerülő köztéri alkotások megteremtéséhez.

A köztéri szobrok bemutatása előtt Kincses Katalin Mária a kötet soron következő fejezetében egy meg nem valósult lovasszobor történetét tárja az olvasók elé. A kassai szoborállítás ötlete szorosan összefüggött a magyar bujdosók hamvai hazaszállításának és elhelyezésének terveivel és a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulójának eseményeivel. Bár a kassaiak a beregszásziakkal versengve eredetileg a millenniumi ünnepségre kívánták felállítani monumentális lovasszobrukat, végül a terv elsősorban a Rákóczi-

kultuszt meglovagló politikai erők viszályai és a szobor eredeti ötletét háttérbe szorító újabb költséges beruházások (a rodostói Rákóczi-ház másolata, a bujdosók síremléke) következtében szorult háttérbe, majd került le a napirendről. Ezt követően egy hasonlóan soha meg nem valósult műemlék történetébe kalauzol el minket a következő fejezet. A kecskeméti szecessziós Lechner-víztoronnyal közös Rákóczi-lovasszobor tervéről esik szó, amely valószínűleg az egyik leglátványosabb és legeredetibb lehetett volna a Nagyságos Fejedelem emlékének állított műemlékek közül. Hasonlóan a kassai lovasszoborhoz, az első szoborterv előzményei szintén a millenniumi és a Rákóczi-szabadságharc bicentenáriumához nyúlnak vissza. A pénzgyűjtés viszont itt jóval később indult meg, és a grandiózus és költséges műemlék terve egyre több kritikát váltott ki a közvéleményben. Végül pénzhiány miatt csak 1909 után kapcsolták össze a Rákóczi-szobor tervét egy szecessziós víztorony tervével, amelynek megálmodására Lechner Ödönt kérték fel. A projektet az 1911-es kecskeméti földrengés után átdolgozták, majd a megvalósítás a következő években a polgármester és a tervező halála miatt tovább csúszott, végül az első világháború idején teljesen háttérbe szorult.

Az első ténylegesen megvalósult emlékművet a szabadságharc kitörése bicentenáriumának évében, 1903-ban avatták fel Dolhán. Létrejöttében nagy szerepet játszottak a kárpátaljai gazdag helyi hagyományok és a szabadságharc kezdetét jelző helység fontossága. A szerző alaposan bemutatja az 1703-as dolhai események körülményeit, majd felidézi a turulos emlékmű felállításában fontos szerepet játszó személyek – például a ruszinok *gens fidelissima* mítoszát elmélyítő Demjanovich Endre lelkész – tevékenységét és az avató ünnepséget. Szintén egy történelmi esemény, az 1703. október 5-i halasi ütközet emlékhelyén, Kiskunhalason került sor 1904-ben az első figurális kuruc költéri szobor felállítására.

Az ország első valódi köztéri Rákóczi-szobrának története jól tükrözi nemcsak a

Rákóczi-kultusz, hanem a magyar történelem nagy változásait is. A szobor állításának kezdeményezése az 1906-os évre vezethető vissza, amikor a végül el nem készült kassai Rákóczi-szobor helyett a vasutasok gyűjtésének eredményeként 1907. június 2-án Zólyomban ünnepélyes keretek között felavatták Mayer Ede szobrászművész alkotását, II. Rákóczi Ferenc mellszobrát. A szobor története ezzel azonban nem ért véget, hanem valószínűs kálváriát járt be a 20. század következő évtizedeiben. Miután Zólyom az első világháború után cseh-szlovák megszállás alá került, a szobrot hamarosan eltávolították a köztérről. A műtárgy sokáig lappangott, majd 1967-ben Füleken bukkant elő egy a fejedelem nevét felvenni szándékozó gimnáziumban. Itt a történelem ismét közbeszólt: az 1968-as események miatt a szobornak újra bujdosnia kellett, és végül Borsiban talált végső helyére, ahol 1969-ben avatták fel.

A felvidéki kalandos történetű Rákóczi-szobor bemutatása után Kincses Katalin Mária az erdélyi fejedelmet ábrázoló marosvásárhelyi szobor históriájának felvázolásával folytatja művét. A szoborállítást Bernády György polgármester kezdeményezte, aki a helyi Rákóczi-kultusz felvirágoztatásában is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Az emlékművet Rákóczi erdélyi fejedelemmé való megválasztásának bicentenáriuma rendelték meg Székely Károly szobrászművésznél, aki 1907 májusára valóban el is készítette a szobrot, és annak felavatására 1907. október 29-én, Rákóczi hamvai hazaszállításának első évfordulóján került sor. A szobrot sajnos 1919-ben ledöntették és beolvasztatták a román hatóságok.

A következő fejezetet Rákóczi első teljes alakos ábrázolásának, a zombori Rákóczi-szobornak szentelte a szerző. Jankovits Gyula alkotását 1912 júniusában leplezték le a délvidéki város központjában. Mivel a tervezett lovas szoborra szükséges pénz nem gyűlt össze, a szervező bizottság egy álló egész alakos Rákóczi-szobrot rendelt meg az akkor már ismert művésztől, aki egyébként a Gellért-hegyen álló Gellért-szobor alkotója-

ként széles körű hazai népszerűsége tett szert. Bár a zombori lovasszobor terve nem valósult meg, mégsem kellett sokáig várni arra, hogy vezérlő fejedelmünk lovon ülő alakját köztéren is megcsodálhassák az emberek. Még ugyanazon év szeptemberében Szegeden avatták fel ifj. Vastagh György monumentális lovas bronzszobrát, amely a maga nemében szintén elsőnek számító köztéri Rákóczi műemlék volt, melynek történetét a kötet következő fejezetében idézi fel a szerző. A történelem viszontagságainak köszönhetően a zombori szobor elpusztult, de a szegedi lovasszobor ma is áll, és emlékeztet a fejedelem kultuszának 20. század eleji virágkorára. Bár a Rákóczi-kultusz erre az időszakra már jóval kisebb tömegeket mozgósított, mint a hamvak 1906-os hazahozatala idején, az ekkori szoboravatások is híven tükrözték a kultusz által meggyökeresedett programok koreográfiáját (a kacagányos kurucok felvonulásai, tárogató zene, a Rákóczit magasztaló eredeti és költött dalok és versek előadása). A „kifáradó” kultusz utolsó prominens rendezvényeinek számító zombori és szegedi szoboravatások újdonsága volt, hogy ezekről már filmfelvételek is készültek.

A szegedi lovasszobor felállításának sikere nyomán a Rákóczi-kultusz az 1930-as években tapasztalható újjáéledésének, konkrétan a fejedelem halála 200. évfordulójának (1935) köszönhetően született meg a legismertebb hazai Rákóczi-szobor, a parlament előtt álló lovasszobor, Pásztor János alkotása. A szobrot kisebb-nagyobb bakik és pályázati botrányok után – amelyekről a kötet vonatkozó fejezete részletesen beszámol – végül 1937-ben leplezték le az országházzal szemben gondosan kiválasztott helyen. A szoboravatás aktuálpolitikai kontextusát felvázolva a szerző jól szemlélteti, hogyan vált Rákóczi alakja nemcsak a korabeli nemzeti egység, hanem a területi revízió szimbolikus figurájává.

A kötet utolsó, *Szobormánia* című fejezetében a szerző a Rákóczi-szobrok történeti kultuszhelyekké válási folyamatát összegezve mutatja be. Elsősorban az általa vizs-

gált korszak (19. század vége – 20. század első fele) tömeges szoborállítási kezdeményezéseinek elindítási, szervezési, pályázati és pénzügyi kulisszatitkaiba vezeti be az olvasót, illetve felhívja figyelmét a téma további kutatásában rejlő lehetőségekre. A kötet konklúziója jól rávilágít a szobrok felavatásának ebben a korban kialakuló kultikus szokásrendjére, amelynek számos elemei egészen a napjainkig éreztetik a hatásukat.

Megállapíthatjuk, hogy a kötet az adott téma kutatása szempontjából nagy jelentőségű, hiszen korábban erről ilyen léptékű összefoglaló mű nem készült. A kötet logikusan felépített szerkezetű, arányos részekből álló egész művet képez. A fejezetek, bár önálló tanulmányokként is megállhatnak a helyüket, a szövegben található utalásoknak köszönhetően koherens egészet alkotnak. A fejezeteket jó érzékkel kiválasztott, a szerző

állításait alátámasztó és illusztráló forrás-gyűjtemények követik. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni a felhasznált terjedelmes forrásanyag sokszínűségét és változatosságát, amelyet a szerző önálló kutatómunkával tárt fel, elemzett és épített be a művébe, és a megsemmisült kútfők hiányát is sikeresen pótolta más forrásértékű dokumentumok (ünnepi beszédek, újságcikkek stb.) alapos elemzésével. Kicsit hiányolhatjuk, hogy nem került összefoglaló forrásjegyzék a könyv végére, de a nagy számú (több mint ezer!) jól dokumentált lábjegyzet talán e hiányérzetünket ellensúlyozhatja. Néhány apróbb hiba, elütés (például 132. old. I. Rákóczi Ferenc, 165. old. „sztájkjaik”, 236. old. „mellet”, 237. old. „Vastgh”) még maradt elvéve a szövegben. A kötet végén hasznos kronológia, bibliográfia, képjegyzék és személynév-mutató található.